

JAN HENRIK NYREIM
Amanuensis, magister.

LITT OM IDEHISTORIENS "HVORFOR"

Bemerkninger foranlediget av P. Nannestad Olsens artikkel
IDEHISTORIE - HVORFOR OG HVORDAN? i POLITICA nr. 1/1968.

Hvorvidt et fag- eller interesseområde ligger sentralt eller perifert i forhold til rådende oppfatninger om fagets "rette" innhold og retning er etter min mening lite interessant. Alt systematisk vitenskapelig arbeide er verdt fullt fordi det fører til ny kunnskap. Hva er forskning? Det er å samle, systematisere, beskrive og analysere et materiale. Arbeidsresultatet kan så benyttes i videre forskning.

Dette er det sentrale. Resten er i stor grad et personlig problem: Skal jeg arbeide med noe som oppfattes som sentralt innen faget i dag, eller dyrke et emne og et synspunkt som jeg er nokså alene om? Det første gir lettere adgang til et miljø, til likesinnede, til støtte. Men alternativet har også sine fordeler: Man kan arbeide i fred, man kan lettere orientere seg, har større muligheter til å få oversikt. Å konstatere - som Søren Brun - at "ingen liker meg" (dvs. ingen interesserer seg for det jeg driver med) kan tyde på et noe skjevt og ufruktbart siktepunkt - nemlig at selve emnet og studiet av det ikke er nok, man vil også "bli forstått". Dette kaller jeg altså et personlig problem som er emnet og forskningen uvedkommende.

Også spørsmålet om et emneområdes(fagområdes) avgrensning overfor andre emne- og fagområder synes jeg er uinteressant. Også denne diskusjonen er uvesentlig for forskningen per se. En grenseoppgang må naturligvis foretas, ofte av rent praktiske grunner (som når en undervisningsplan skal etableres). Men de intense og nesten utilgjengelige diskusjoner innenfor et fagmiljø eller mellom beslektede fagmiljøer om hva som hører inn under disiplin X og under disiplin Y finner jeg ufruktbar og unødvendig.

P. Nannestad Olsens "hvorfor" når det gjelder idéhistorien interesserer meg altså ikke. Ei heller hans energiske innsats for å klargjøre grensen mellom idéhistorie og filosofi. Men jeg interesserer meg for idéhistorie, og jeg mener det er mere av interesse og rikere forskningsmuligheter på dette felt enn P. Nannestad Olsen gir uttrykk for. Dette er den egentlige foranledning til disse bemerkninger.

Han skriver (side 23): "Det egentlige idéhistoriske arbejde begynder for mig at se først, når indholdet af den pågældende idé eller teori er re-

fereret og interpretert. Det kan så være idéhistorikers oppgave er å plassere idéen i forhold til en lang rekke faktorer." Eksempler på slike faktorer som nevnes er tidsdrift og forholdet til og påvirkning fra andre idéer og forfattere, sosiale og kulturelle forholdet til kulturel og kultursociologisk bakgrunn.

Bare $1\frac{1}{2}$ side (av i alt fem) brukes på å drøfte dette sentrale punkt, altså det "egentlige idéhistoriske arbejde" slik han ser det. Denne plassmessige begrensning forklarer kanskje i noen grad hvorfor ialfall undertegnede ikke alltid er sikker på hva Nannestad Olsen mener. Dette gjør det risikofylt å drøfte hva han sier; man risikerer å få til svar at "det har jeg ikke skrevet", "det har jeg ikke ment". Men av interesse for emnet - og fordi jeg ikke egentlig har noe å innvende mot P. Nannestad Olsen så langt han drøfter sitt "hvordan" - tar jeg sjansen og fremsetter noen synspunkter.

Det siktepunkt P. Nannestad Olsen fremsetter virker ikke særlig nytt. Det tror jeg ikke henger sammen med hans knappe fremstilling, men rett og slett med at hans oppfatning av "det egentlige idéhistoriske arbejde" ikke avviker fra en tradisjonell og meget vanlig anvendelse av idéforestillinger i den statsvitenskapelige litteratur. Man vil i enhver bokhylle med statsvitenskapelig litteratur finne politiske idéer anvendt enten som bidrag til å forklare politiske institusjoner og prosesser eller som produkter av politiske (og sosiale, kulturelle...) forhold.¹⁾

-
- 1) En stikkprøve: I Institut for statskundskabs bibliotek har jeg funnet følgende bøker som jeg kjenner fra før og som grupperer seg slik:
- A. Politiske idéer behandlet snart som årsak, snart som virkning uten at det eksplisitt skilles mellom de to synsmåter:
 Howard Becker, Harry Elmer Barnes: Social Thought From Lore to Science, I-III, (New York, 1961).
 Ernest Cassirer: The Myte of the State (New Haven, London 1946).
- B. Politiske idéer som årsaksfaktorer i politiske/sosiale sammenhenger:
 Carl Cohen (ed): Communism, Fascism & Democracy (New York 1962).
 Whitaker T. Deiningers: Problems in Social and Political Thought. A Philosophical Introduction. (New York 1965).
 C.J. Friedrich: An Introduction to Political Theory (New York 1967).
 (NB: Fremstillingen er avgrenset ved at bare et begrenset antall prinsipielle politiske problemer er tatt med. Dette høyner bokens verdi betraktelig).
 David Thomson (ed.): Political Ideas (London 1966).
 Judith N. Shklar: Political Theory and Ideology (New York 1966).
- C. Politiske idéer som produkt av politiske/sosiale forhold:
 Ingen. Men dette perspektiv finnes som et sekundært moment i de to første av de bøkene nevnt under B.

La meg understreke at flere av disse bøkene er meget kunnskapsgivende og interessante å lese. Mine bemerkninger gjelder bare anvendelsen av politiske idéer i dem. For eksempel vil jeg så sterkt jeg kan anbefale E. Cassirers bok (The Myte of the State).

Om dette ikke er nytt er det naturligvis ikke derfor feilaktig å behandle stoffet slik. Mitt poeng er at det ikke representerer noe uprøvet. Videre mener jeg at det store rike forsknings- og studiemuligheter som ikke kan utnyttes med disse tradisjonelle angrepsvinkler og metoder.

De angrepsvinkler og metoder som ligger nærmest for hånden når man velger den tredisjonelle vei har den svakhet at man bevisst eller ubevisst på den måten opererer med fikserte forestillinger som enten er overlevet fra tidligere - og kvalitativt sett ytterst varierende - forskning, eller med tankeskjemaer fra Store Tenkere (Platon osv, osv.....). Ofte trekkes ikke engang skillet mellom disse to forestillingstyper klart.²⁾ Ofte vakler også fremstillingene mellom idéforestillingene som årsak og som virkning, uten at det skjer eksplisitt. Endelig legger slike fikserte forestillinger gjerne det materiale man vil studere i en tvangstrøye. Et annet bilde: Materialet knebles, det får ikke komme til orde.

Slik "forskning" bidrar etter min mening vel så meget til å tildekke virkeligheten som til å avdekke og avsløre. Noe av årsaken til at idéhistorien generelt noteres til under pari i samvunnsvitenskapelig sammenheng ligger antagelig her: Det er skjelden man på et så begrenset område innen forskningen kan finne så mange vitenskapelige feil og mangler.

P. Nannestad Olsen er etter min mening uklar i terminologien. Han har unngått ordet "ideologi", men han bruker "idésystem" og "idé eller teori" slik at ialfall undertegnede er i tvil om det ikke er ideologibegrepet som dukker opp igjen - i andre klær. I det følgende går jeg imidlertid ut ifra at dette ikke har vært hans mening og at vi altså er enige om hvordan dette begrep må brukes i statsvitenskapelig sammenheng.

I studiet av idéer og tanker (som ved ethvert annet arbeid) gjelder det å finne det beste verktøy. Her kan man med fordel bryte opp det materialet man studerer i så små enheter som mulig. Av disse enheter kan så bygges opp serier av enheter, som så - riktig ordnet - som regel vil vise en langt mer detaljert og nyansert tankerikdom enn man til daglig gjør seg forestillinger om.

Et idésystem kan defineres som et sett av forestillinger som har en tendens til å opptre samtidig og i en sammenheng og som ofte tjener til å begrunne og underbygge hverandre. Hver av disse forestillingene kan bringes ned på formen et utsagn. Av utsagn vil man skjematisk finne to typer: Primære utsagn, eller utsagn av aksiomatisk karakter. Det vil si utsagn som oppfattes som eller fremstilles som "sanne", som "selvinnlysende" og derfor

---

2) Det er dette som i den vitenskapelige eller halvvitenskapelige litteratur av typen B i note 1) stadig skjer.

sjelden begrunnes og forklares.³⁾ Den annen type utsagn er som regel avledninger av den første typen (avlede, sekundære utsagn), som bygger på/refererer til de aksiomatiske. Det skulle ut fra dette kunne antas at den siste typen utsagn er den hyppigste - det er de avlede utsagn som benyttes i den politiske debatt. De primære må man ofte rekonstruere.

Med en slik kategorisering har man muligheter for å etterspore og identifisere holdninger (idésystemer) i en ganske annen og mer pålitelig grad enn med de tradisjonelle oppfatninger av forestillinger. Man vil kunne trenge gjennom de ytre lag av den studerte samtids og senere "forsknings" skylag og kamouflasje, ned til selve tankelivet (avgrenset i tid, rom og av kildematerialet) og studere det faktiske. I en statsvitenskapelig sammenheng vil det naturligvis si at man studerer holdninger til statens organisasjon og det politiske liv. Delvis blir det mulig å "rekonstruere nedefra" de tankeretninger som med større eller mindre grad av presisjon kalles ideologier, dels blir det mulig å avdekke og beskrive de forskjelligste holdninger i en langt mer presis grad enn med de tradisjonelle metoder. Blant annet betyr dette at man kan avdekke forestillinger og argumentasjons-typer hvis sammenheng og betydning ikke var erkjent i den samtid man studerer eller forestillinger som har vært sekundære (tertiære) i intensitet, artikkelasjon eller utbredelse og derfor er blitt glemt av ettertiden. Slike "glemte" tankeretninger og holdninger kan imidlertid være verdifulle som forklarende faktor til ting i samtid og ettertid.

På meg virker det (men jeg kan godt ta feil) som P. Nannestad Olsen knytter begrepet "idé" og "idésystem" nettopp til de Store Tenkere, altså til mer eller mindre ferdige sett av forestillinger og synsmåter som liksom ligger klar til bruk, til å bli "refereret og interpretet" og så plasseres "i forhold til en lang række faktorer". Det er han altså slett ikke alene om, men det blir ikke bedre eller mer original forskning av den grunn. Og slett ikke interessant forskning: Det kan jo neppe komme noe nytt ut av at det samme gjøres om og om igjen, på samme måte.

Det idéhistoriske studium innenfor statsvitenskapen kan da bringes på formelen: Påvise og beskrive forskjellige sett av forestillinger (idésystemer), deres innhold, styrkegrad, utbredelse og virkninger. Innenfor denne ramme kan man begrense seg på mange vis: Man kan konsentrere seg om et po-

---

3) Slike utsagn hører slett ikke fortiden til. Når man møter ordformler som "det er jo klart at", "det ligger i sakens natur", "det sier seg selv", "alle vet", "ingen er i tvil om at" - da er man i nærheten av slike forestillinger. Det utsagn som gjerne følger slike uttrykk kan godt være et sekundært utsagn, idet det primære ligger gjemt bak de siterte uttrykk: Det påfølgende utsagn sier altså ofte noe om hvordan den som taler/skriver mener at det aksiomatiske må/bør komme til uttrykk.

Det ligger utenfor rammen av denne meningsytring å gå nærmere inn på de interessante problemer som fortolkning og analyse møter på når de forskjellige utsagn er avdekket. Både sosiologen og statsvitenskapsmannen vil stille spørsmål som "Hvem sier dette?" "I hvilken situasjon blir det sagt?"

litisk begreps innhold gjennom et tidsrom, forskjellige idésystemer innenfor et begrenset tidsrom og miljø, eller holdningene i et/flere miljø/er i relasjon til et/flere sentrale politiske problem/er.

Definerer man "holdningskomplekser" som et sett av beslektede eller ikke beslektede idésystemer innenfor et nærmere definert miljø, vil man med den skisserte metoden kunne tegne konturene av slike holdningskomplekser meget godt opp.

Dette er det prinsipielle. I praksis står man overfor et enormt arbeid og mange praktiske vanskeligheter. Arbeider etter dette skjema vil kreve store ressurser av menneskelig, økonomisk og teknisk art. Men med moderne utstyr (datasentraler og dataarkiver) og med effektivt gruppearbeid ligger det godt innenfor mulighetenes grenser å trenge langt inn i dette land - som er så godt som ingenmannsland.

(Man kan fremdeles merke en "maskinstormer"-mentalitet blant mange akademikere og forskere, også innenfor samfunnsvitenskapen: De ser med uro og ubehag på hvordan EDB-maskinene trenger helt inn i deres elfenbenstårn. Jo før man blir klar over at dette utstyret prinsipielt er hjelpemidler av samme art som blyant, papir, skrivemaskin og vanlige regnemaskiner - og jo før man erkjenner at det er henimot umulig anno 1968 å drive forskning alene og uforstyrret å la århundreskiftet - desto bedre for forskningen. Og for forskernes eget velvære. EDB- og gruppeinnsats setter kanskje punktum for tradisjonell forskningsteknikk. Man må finne en ny "stil". Men for selve forskningen betyr disse tekniske fremskritt utvilsomt enorme muligheter. Å tro at det nye tekniske utstyr setter punktum for individualitet og talent er overtro så mørk at det er nesten skremmende at den finnes i akademiske miljøer.)

Dette betyr imidlertid ikke at det ikke blir mulig å studere idéhistorie ut fra det skisserte opplegg uten at man har et kjempebudsjett og en hel EDB-maskinpark og en stab menn og kvinner i hvite frakker til disposisjon. Naturligvis er det mulig. Hva jeg har pekt på er at det ikke er rasjonelt.

Det er mulig for en person å trenge inn i epoker og miljøer og systematisk studere forestillinger omkring enkelte sentrale politiske problemer,⁴⁾ eller gi en oversikt over et enkelt begrep (demokrati) og dets plass hos Store Tenkere og i større idémessige sammenhenger.⁵⁾ En mindre gruppe per-

4) Jens Arup Seip: Teorien om det opinionsstyrte enevelde. (Oslo 1958).

5) Jens A. Christophersen: The Meaning of Democracy in European Ideologies (Oslo 1966)

soner kan på denne måte trenge dypt inn i innholdet av og sammenhengene mellom slike sentrale begreper.⁶⁾ Med visse modifikasjoner i retning av mer presis terminologi og strammere systematikk kan man også - i og for seg på et "tradisjonelt fundament" - kaste nytt lys over politisk tenkning.⁷⁾ Men for den/de som arbeider med slikt stoff med skjerpede krav til vitenskapelighet vil arbeidet fortone seg som enormt arbeids- og tidskrevende. Dessuten vil resultatet i større grad enn nødvendig og ønskelig være knyttet til den enkelte forfatters generelle anseelse og faglige ry. Til dette kommer at det for en enkelt person som sitter midt oppe i et veldig materiale vil kreve nesten overmenneskelige intellektuelle anstrengelser å sondre konsekvent mellom beskrivelse og analyse. Menneskene har en kanskje iboende tendens til å intepretere ureflektert, automatisk. Her vil såvel gruppearbeid-teknikken og moderne metoder og maskiner representere et nyttig korrektiv.

Men det er ingen ting i veien for at en person kan sette seg til å studere et meget begrenset miljøes tenkning i en bestemt sammenheng etter de prinsipper som er skissert. Ja, man kan med fordel analysere en enkelt persons tenkning omkring et bestemt problem på et begrenset tidspunkt - eller stoffet i en avis.... .

I et slikt perspektiv fortoner for eksempel dansk politisk tenkning seg som et spennende hav hvor knapt noen har seilt. Det finnes en del juridisk/normativ litteratur. Tenkemåter og holdninger fra en så konfliktfylt periode som okkupasjonsårene har vært berørt. Konflikter tvinger ofte frem holdninger, omformer gamle og etablerer nye. Slike perioder er derfor særlig interessante og særlig tilgjengelige. - Her ligger uhyre stoffmengder og venter.

---

6) Jens A. Christophersen, Arne Næss, Kjell Kvale: Democracy, Ideology and Objectivity. Oslo 1966.

7) J.C. Vile: Constitutionalism and the Separation of Powers. (Oxford 1967).
Arthur A. Ekirch jr.: The American Democratic Tradition - A History.
(New York 1963).

C. Northcote Parkinson: The Evolution of Political Thought (London 1958).